

Bizonytalanságok keresztútjában: a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának Erdélyre vonatkozó iratanyaga

Erdélyből jelentik. A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának válogatott iratai.

1918. november 3. – 1919. január 29. Szerk. L. Balogh Béni.

Iskola Alapítvány Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, Kvár – Bp. 2020. 286 old.

A vesztes első világháború végén tört ki 1918. október 31-én az őszirozsás forradalom, melynek következtében Magyarország köztársasággá vált; az új állam élére Károlyi Mihály és kormánya került. Működésének megítélése a magyar történetírás egyik vitatott kérdése. A kormánynak a nemzetiségekhez való hozzáállása fontos része ennek a vitának. Az utóbbi idő számos kiadványa, szakmunkák, tanulmányok és forrásközlések foglalkoznak a témával. Ez utóbbiak közé tartozik az L. Balogh Béni által szerkesztett forráskiadvány, mely fontos iratokat tartalmaz a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának működéséről és Erdélynek az 1918 végi és 1919 eleji román megszállásáról. L. Balogh Béni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának főlevéltárosa. Számos publikációban foglalkozott már az erdélyi impériumváltással, ennek helyi és külpolitikai vonatkozásaival.

A kötet egy terjedelmes bevezető tanulmánnyal indít, mely tágabb történeti kontextussal szolgál az iratanyag megértéséhez, és összegzi a témáról született eddigi tudásunkat, felhasználva a román történetírás eredményeit is. A tanulmány két pontra helyezi a hangsúlyt: a Román Nemzeti Tanács működésére és kapcsolatára a regáti vezetőséggel és a román hadsereggel, illetve a magyar kormánynak a viszonyulására a Román Nemzeti Tanácshoz és a román hadsereg előrenyomulásához. A Román Nemzeti Tanács 1918 novemberének elején még kereste az együttműködést a Magyar Nemzeti Tanáccsal és a magyar kormánnyal, viszont az antanthatalmak részéről érkező bátorító nyilatkozatok felbuzdították az erdélyi román nemzeti mozgalom vezetőit. Így november 9-én már az erdélyi közigazgatás átvételét tűzték ki célul, és miután Románia visszalépett

a háborúba november 10-én, a magyar féllel való tárgyalásokat már csak időhúzásra használta, eközben román nemzetőröket szerveztek, és létrehozták a Román Nemzeti Tanács vármegyei szerveit a hatalomátvétel érdekében és a román hadsereg érkezését várva.

A magyar kormánynak több problémával kellett szembesülnie: a hazaérkező katonaság és a háború során kifáradt és elégedetlen lakosság lázongásaival, továbbá a bekövetkezett anarchikus állapottal, illetve a nemzetiségek elszakadási szándékával. Eleinte különböző engedményekkel igyekeztek megnyerni a nemzetiségeket. A megfelelő engedmények kidolgozására jött létre a Jászi Oszkár által vezetett nemzetiségi minisztérium is. Amikor felismerték ennek a kivitelezhetetlenségét, a cél a november 13-án aláírt belgrádi katonai konvenció érvényesítése lett, melynek értelmében a magyar polgári közigazgatás az antant csapatai által megszállt területeken is tovább működhetett. Ez is megvalósíthatatlannak bizonyult, ugyanis a román hadsereg a megszabott demarkációs vonalat is átlépte, melynek következtében egy új, sokkal kedvezőtlenebb demarkációs vonal járul jelentősen hozzá a románok sikeres erdélyi hatalomátvételéhez és a köztársaság 1919-es tavaszi bukásához.

A kötetben szereplő dokumentumok a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a Károlyi-kormány tárca nélküli nemzetiségi minisztériumának az iratanyagából származnak, a túlnyomórészt erdélyi ügyekre vonatkozó IX. tételből. Ezek kronologikus sorrendben, szöveghű formában kerültek közlésre. A források döntő részét az erdélyi köztisztviselők, katonatisztek vagy névtelen informátorok által a nemzetiségi minisztériumnak címzett vagy a

Szabó Zsolt (1996) – muzeológus, doktorandus, Szatmár Megyei Múzeum, BBTE Magyar Történeti Intézet, Szatmárnémeti szabo_zsolti2003@yahoo.com

nemzetiségi minisztériumhoz eljuttatott jelentései képezik. Ezek a jelentés készítőjének és a címzettnek a neve, a keltezés helye és dátuma, illetve az eredeti iratnak a levéltári jelzete szerepel; a levéltári jelzet mellett pedig fel van tüntetve, hogy az adott dokumentum eredeti iratként vagy másolatként került-e a levéltárba, hogy gépelt vagy kézzel írott-e.

Részletessége miatt külön figyelmet érdemel a kötet jegyzetapparátusa, amely segít a források értelmezésében. A románok esetében a névnek a magyarosított és a román változata, illetve az intézményeknek a teljes neve is közölve van. Az idegen vagy a mai szóhasználatból kikerült fogalmak jelentését a lábjegyzetekben magyarázták. A jelentések készítői gyakran akarva vagy akaratlanul, de torz képet festettek Erdély nemzetiségi viszonyairól, ezeket a pontatlanságokat a lábjegyzetekben igazították ki. Ha az eredeti iratban bizonyos szavakat aláhúztak, vagy ha a szöveget valamilyen betoldással vagy áthúzással javították, arra ugyancsak lábjegyzetekben hívták fel a figyelmet Úgyszintén jelezték, ha az adott jelentés címzettje más, nem a nemzetiségi minisztérium volt. Továbbá lábjegyzetbe került a minisztériumnak a jelentésre adott válasza, vagy ha ilyen nem volt, akkor a hiánya, ami azért fontos, mert a válaszok a minisztériumnak a helyzetértékelésére utalnak. A kötet végén pedig rövid életrajzokat lehet olvasni a dokumentumokban megjelenő legfontosabb személyekről, ezek segítik az olvasónak a korszakban való eligazodását.

Tartalmuk szerint a források két csoportba oszthatók. Az első rávilágít a román hatalomátvétel mozzanataira, eszközeire és arra, hogy milyen problémákkal szembesültek a hatalomátvétel kapcsán a vármegyei tisztviselők. Jó példa erre Eöttevényi Olivér, Krassó-Szörény vármegye főispánjának 1918. november 6-án, a belügyminiszter számára készített jelentése, amit november 8-án továbbítottak a nemzetiségi minisztériumnak. A főispán beszámol a megyéjében uralkodó anarchikus állapotról, amelynek oka az, hogy nincs elég katona és csendőr a helyzet kezelésére. Nemzetőrség megszervezésére képtelenek, mert a lakosság túlnyomó részét képező románság csak a közigazgatás átvételének az árán

hajlandó megszervezni a rendfenntartó erőt. Kiderül belőle, hogy a helyi román vezetők az anarchiát akarják felhasználni arra, hogy átvegyék a közigazgatást. Másrészt pedig látható az a lehetetlen helyzet, amelybe a főispán került: engedjen-e a románoknak, amivel tulajdonképpen elveszíti a közigazgatás irányítását, vagy tétlenül nézze a megyében uralkodó kaotikus állapotokat. Az ilyesfajta források más információkat is tartalmaznak. A tisztviselők gyakran nagyon részletesen számolnak be a fosztogatásokról, így fény derülhet arra, hogy miben kereshető a lakosság elégedetlensége. Ugyanakkor az anarchia áldozatai gyakran név és foglalkozás szerint is meg vannak említve, így fontos mikrotörténeti vagy életrajzi adalékokkal szolgálhatnak ezek a jelentések.

A második csoportba tartoznak azok a jelentések, amelyek az időszak fontos eseményeiről számolnak be, és javaslatokat tesznek a román előrenyomulás akadályozására. Erre jó példa az a nemzetiségi minisztériumhoz eljuttatott névtelen levél, mely a gyulafehérvári nagygyűlésről ad jelentést. A levélíró tájékoztatja a kormányt, hogy a románság az egyesülés kérdésében korántsem egységes. Főleg a papság és a középosztály egy szűk rétege óhajtja az egyesülést Romániával, és próbálja ráerőszakolni véleményét a többségre. A levél írója szerint a parasztságot teljesen kirekesztették, és valójában nem is tudják pontosan, hogy miről szól a nagygyűlés. Utal arra is, hogy ellentét figyelhető meg a román szociáldemokraták és a középosztály, illetve papság között. Nem is az a lényeges, hogy helyesen ítélte-e meg, vagy sem a levélíró a helyzetet, hanem az a fontos, hogy megérthetjük a magyar kormány döntéshozatalának logikáját az Erdélyből érkezett információk alapján. A helyzet orvoslására tett javaslatokat pedig az erdélyi jelentők korántsem egységes helyzetértékelése szabta meg. Ahogy láthattuk például, az idézett gyulafehérvári jelentésből az szűrhető le, hogy a románok megosztottak, hogy a jelentő szerint a magyar kormány részéről elég, ha komoly ellenpropagandával meggyőzi a román parasztságot arról, hogy nem érdeke a Romániával való egyesülés. Mások igen komolynak vagy egyenesen visszafordíthatatlannak értékelték a románok tényerését, és csak

úgy látták orvosolhatónak a helyzetet, ha a magyar kormány angol és francia csapatok bevonását kéri a rend fenntartása érdekében, illetve ha a magyar kormány teljesen feladva a vidéket, csak a városok védelmére fekteti a hangsúlyt.

A kötet jelentősége abban rejlik, hogy számos alapfelvetést tartalmaz a román hatalomátvételtől, annak eszközeiről és mozzanatairól, illetve a magyar

hatóságok helyzetértékeléséről és cselekvésteréről, melyek a korszakkal foglalkozó kutatók részletesebb vizsgálódásai számára kiindulópontként szolgálhatnak. A részletes bevezető tanulmány és jegyzetapparátus miatt a kötet érdekes lehet a korszak iránt érdeklődő laikus olvasóközönség számára is.

Szabó Zsolt

Oktatás, kutatás, közösségépítés: a kolozsvári Magyar Történeti Intézet egy éve

A levéltár rejtett kincsei. Források és értelmezések a gazdaságtörténet köréből. Erdélyi évszázadok. A kolozsvári Magyar Történeti Intézet Évkönyve. IV. Szerk. Nagy Róbert. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kvár 2019. 324 old.

Manapság, amikor a bölcsészettudományok hasznát és társadalmi hasznosulását egyre többen megkérdőjelezzik, felettébb indokolt mind szakmai, mind az intézmény társadalmi létjogosultságának az igazolása céljából is az olyan kiadvány, ami részletes beszámolót kínál egy ilyen jellegű intézet éves tevékenységéről. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Történeti Intézete 2016-ban indította útjára Erdélyi Évszázadok elnevezésű sorozatát, melynek negyedik kötetéről szólok a következőkben.

A kiadvány első tömbjének nyolc tanulmánya főként az erdélyi, néhány esetben pedig a tágabb Kárpát-medencei gazdaságtörténet kérdéseire összpontosít. Az előző hangsúlyozza, hogy a témaválasztással az intézet egyfelől a gazdaságtörténeti kutatásokat folytató elődök munkásságához szeretne kapcsolódni, másfelől a jövődöntő kutatónemzedék számára próbál támpontokat adni a gazdaságtörténeti forrásokban való eligazodáshoz. Nem utolsósorban e források, tágabban pedig az erdélyi magyar szellemi és kulturális örökség jelentős részének a megőrzéséért felelős levéltárosok tevékenységére, általa pedig az egyetem történelem-levéltár szakán folyó képzés fontosságára is fel kívánja hívni a figyelmet. A vázolt célkitűzéseket a kiadvány tapasztalt erdélyi és magyarországi szerzők bevonása révén törekszik elérni.

Az egymást időrendben követő írások sorát Skorka Renáta és Weisz Boglárka munkája nyitja, mely négy pozsonyi kereskedő városukhoz címzett 1430-as panaszlevelét közli és elemzi. Panaszuk szerint a budai kamaraispán lefoglalta és új pénzre akarta cserélni Váradon szerzett dukátjaikat. Egy rövid és szűkszavú híradás, de apró részleteinek tágabb keretbe helyezésével a szerzők rámutatnak, hogy egy helyi jellegűnek tűnő, a gazdaságtörténet nem fajsúlyosnak számító forrása is mennyi új, helyi és országos jelentőségű adattal szolgál gazdaság-, város- vagy jogtörténeti szempontból. A váradi pünkösdi sokadalom így nem 1502-től, hanem már 1430-tól adatolható; követhető a pozsonyi kereskedők Váradot, Budát és Tatát is behálózó kereskedelmi tevékenysége; képet kapunk a Budán boltot fenntartó pozsonyi kereskedők jogairól és kötelezettségeiről; látjuk egy régi pénznem bevonásának és egy új kibocsátásának a bonyodalmait, illetve a pénzverő és -beváltó kamarák szerepét e tevékenységben; újabb támpontokat kapunk a budai kamara földrajzi körzete és a kamaraispán kereskedők feletti joghatósága kérdéseinek alaposabb tisztázásához is.

Kenyeres István írása a késő közép- és a kora újkori számadáskönyvekre mint a magyar gazdaságtörténet meghatározó forrásaira összpontosít. A források típusára, az alkalmazott könyvelési módszerekre,

Pakó László (1980) – történész, PhD, Erdélyi Múzeum-Egyesület Kutatóintézete, Kolozsvár, pako.laszlo@eme.ro